

Т. В. Дзядук,
аспірант, Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ЕВОЛЮЦІЙНІ ТЕОРІЇ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті зосереджується увага на трансформаційних змінах, що відбуваються сьогодні в суспільстві, зокрема в економічній системі. Розглянуто основні підходи до трактування нового етапу розвитку економічної системи, концепції та теорії мережевої економіки.

This paper focuses on transformational changes in the society, particularly, in the economic system. It talks about the key approaches of handling the new stage of development of the economic system, conceptions and theories of network economy.

Ключові слова: інформаційна економіка, мережева економіка, постіндустріальна економіка.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Складність та багатовимірність трансформаційних процесів в Україні, неоднозначність соціально-економічних результатів перетворень, посилення впливу глобалізаційних тенденцій на розвиток національного господарства загострює необхідність суттєвого перегляду змісту багатьох положень фундаментальних теорій. Передусім це стосується формування нової методології пізнання змін у суспільно-економічному розвитку, зумовленої принципово новими процесами і закономірностями.

Питання, пов'язані з розвитком сітрової цивілізації і, як наслідок, змінами в економічному устрої суспільства, знайшли відображення в працях таких вчених, як М. Кастельс, Е. Тофлер, Х. Клодт, С. Парінов, С. Соколенко, І. Яскал та інші.

МЕТА

Мета даної статті — сформулювати парадигму виникнення мережевої економіки як результат загального процесу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, глобального характеру динамічного поширення інформації та нових знань, що зумовлюють зміну характеру людської діяльності та типів ресурсів, що залучені у процес виробництва.

Утвердження цивілізаційного світоглядного підходу [1] дає можливість розкрити процеси формування теорії інформаційного суспільства, сформулювати суттєві риси його економіки, визначити місце нового фактора виробництва інформації і знань. На основі використання ключових положень цієї теорії виникли різні визначення економіки сучасного суспільства: "постіндустріальне суспільство", "постіндустріальна економіка", "мережева економіка".

Останнє поняття використовується переважно в роботах, присвячених інформатизації економіки і суспільства, визначенню шляхів переходу до економіки, заснованої на знаннях [2], кластеризації як фактора конкурентоспроможності національної економіки.

У роботах, присвячених цим та іншим питанням теорії постіндустріального або інформаційного суспільства, увага зосереджується, головним чином, на створенні функціональної національної інноваційної системи, розробці пропозицій щодо створення як державних, так і суто ринкових інститутів, що сприяють генерації та поширенню інновацій, забезпечуючи при цьому публічність у проведенні конкурсів важливих і вартісних бюджет-

них проєктів. При цьому справедливо наголошується на пріоритетності розвитку інформаційних технологій мережевої координації інноваційно орієнтованих науково-технічних досліджень.

Водночас слід зазначити, що існуючі уявлення про мережеву економіку відображають скоріше, окремі конкретні форми її прояву та роль у підвищенні ефективності менеджменту, прогнозування економічної кон'юнктури за рахунок особливої організації економічної інформації. Тому виявити сутнісні риси мережевої економіки, умови її формування і розвитку можливо лише на основі генезису теоретичних концепцій мережевої економіки.

Витоками концептуальної побудови розуміння мережевої економіки є теорії постіндустріального суспільства.

На думку В. Іноземцева, місце лідера у світовій економіці ХХІ століття буде належати постіндустріальній господарській системі. Термін "постіндустріальна економіка" впливає з концепції постіндустріального суспільства. Система "постіндустріалізму" у Д.Белла характеризується п'ятьма ознаками [1]:

- перехід від виробництва товарів до виробництва послуг;
- переважання серед працівників професійних фахівців і техніків;
- провідна роль теоретичних знань як основи нововведень в економічній, політичній, соціальній структурі суспільства;
- орієнтація в майбутньому на методи контролю і оцінка можливих напрямів розвитку технології;
- прийняття рішень на засадах нової "інтелектуальної технології".

Ці процеси, на думку представників теорії постіндустріальної економіки, вже набирають реальних життєвих форм, тоді як риси традиційного капіталізму поступово зникають.

Основною рисою постіндустріальної економіки є перехід від матеріального виробництва до виробництва послуг. У 60—70-ті роки це вже не було голим теоретичним викладенням, адже кількість службовців у США вперше перевищила кількість робітників ще в 1955 році. Таким чином, коли говоримо про постіндустріальну економіку, маємо на увазі зміни в структурі продукування благ — перенесення акцентів з матеріальної сфери виробництва до нематеріальної [1]. Це, в свою чергу, не може не відобразитися й на факторах виробництва. Так, за оцінками Світового банку, фізичний капітал у сучасній економіці формує

лише близько 16 % загального обсягу багатства розвиненої країни, на долю природних факторів припадає близько 20 %, тоді як частка людського капіталу складає 70 %. А у таких країнах як Японія, Німеччина, частка людського капіталу взагалі перевищує 80 % [2]. Стало зрозуміло, що постіндустріальна економіка змінювала не лише характер людської діяльності, але й співвідношення у використанні різного роду ресурсів.

Технологічний прогрес все більш виразніше втілюється у використанні інформації та знань, які набирали винятково важливої ролі у виробничому процесі.

На основі концепцій постіндустріальної економіки, передусім концепції Д. Белла, наприкінці 60-х — на початку 70-х років минулого століття з'являється поняття "інформаційне суспільство", "інформаційна економіка", які фактично одночасно ввели до наукового обороту Ф. Махлуп (США), Ю. Хаяші (Японія). Японський уряд, як і уряди інших країн, вже тоді вважав дуже важливим для країни, зокрема для її економіки, визначити перспективи поширення комп'ютерних технологій, де процес комп'ютеризації надасть людям доступ до надійних джерел інформації, позбавить їх від рутинної роботи, забезпечить високий рівень автоматизації виробництва. При цьому зміниться й саме виробництво — його продукт стане більш "інформаційно містким", що означає збільшення частки інновацій, дизайну і маркетингу в його вартості: "...виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального буде рушійною силою освіти і розвитку суспільства" [3]. Таким чином, інформаційні технології починають проникати в економіку, стають її рушійною силою, змінюють співвідношення традиційних галузей виробництва. Відтак, інформація перетворюється в товар, який має власний ринок і визначає ціну на товари на інших ринках. Найбільш вагомим наслідком втілення концепції інформаційної економіки стає формування нового міжнародного порядку, що характеризується передусім якісно новим типом технологічного та господарського укладу, що визріває у найбільш розвинених країнах Заходу, у якому роль головного виробничого ресурсу починають відігравати інформація та знання. Країни, які цього не усвідомлюють і поки що залишаються на стадії індустріальної економіки, ризикують залишитися в ролі сировинного придатку.

Аналізуючи зміни, що лежать в основі побудови сучасної економічної системи, можна

з певністю стверджувати, що основними тенденціями розвитку інформаційної економіки є:

— перетворення інформації на важливий фактор виробництва поряд з такими факторами виробництва, як природні ресурси, праця, капітал;

— зростання значення людського капіталу, інвестицій в освіту і підготовку кадрів. Таким чином, змінюється сприйняття персоналу — він вже розглядається не як джерело витрат, а як об'єкт для інвестування;

— розвиток і широкомасштабне використання нових інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної інфраструктури;

— усвідомлення важливості інновацій для забезпечення конкурентоспроможності як підприємницьких структур, так і економіки країни, регіону.

З огляду на дані трансформаційні процеси один з найавторитетніших людей ділового світу, засновник компанії "Microsoft" Біл Гейтс стверджує, що "...найнадійніший спосіб виокремити свою компанію серед конкурентів, відірватися від натовпу переслідувачів — це добре організувати роботу з інформацією. Саме те, як ви збираєте, організовуєте і використовуєте інформацію, визначає переможете ви чи програєте... Переможуть лише ті компанії, які зможуть запровадити у себе "електронну нервову систему" вищого класу — ту, що забезпечує безперебійний рух інформації заради інтенсивного постійного розвитку інтелекту компанії" [3].

Враховуючи все це, оперувати категорією "інформаційна економіка" доцільно, говорячи про виробничо-технічну складову економічної системи.

Що ж ми маємо на увазі, коли говоримо про мережеву економіку? Даний термін доцільно використовувати, говорячи про організаційну складову виробничого процесу в умовах формування інформаційної економіки. В рамках концепції мережевої економіки увага зосереджується на внутрікорпоративному співробітництві та міжпідприємницькій співпраці. Таким чином, мережева економіка виступає певною складовою інформаційної економіки і пов'язана з появою нових діючих суб'єктів господарської діяльності — виробничих мереж, до компетенції яких потрапить здійснення глобального виробництва [4].

Що ж являють собою виробничі мережі? На думку М. Кастельса, виробнича мережа — це специфічна форма підприємства, система засобів якого утворюється перетинанням сегментів автономних систем цілей.

Згідно Ф. Вебстера, мережеві організації являють собою корпоративні структури, які є результатом багаточисельних відносин, контактів з партнерами та стратегічних альянсів.

Ф. Котлер розглядає мережеве підприємство як певну коаліцію взаємозалежних спеціалізованих економічних одиниць зі своїми цілями (незалежні фірми або автономні організації), що діють без ієрархічного контролю, однак вони всі задіяні в системі зі спільними цілями через багаточисельні горизонтальні зв'язки, взаємну залежність та обмін.

На думку А.Н. Новікова, мережева структура — набір апріорі рівноправних агентів, у якому можуть виникати тимчасові ієрархічні та інші структури, що визначаються згідно з вирішуваними системою задачами.

Узагальнюючи вищенаведені визначення, можна стверджувати, що виробнича мережа являє собою групу компаній, які об'єднуються на основі двосторонніх угод з метою використання своїх особливостей, ресурсів, специфічних переваг перед іншими для реалізації певних спільних проектів, за умови віртуалізації значної кількості господарських трансакцій. Це дозволяє оперативніше реагувати на зміни в економічному середовищі, швидше передавати необхідну інформацію, а також підвищувати продуктивність господарюючого суб'єкта. Це дозволяє невеликим підприємствам на рівні конкурувати з великими корпораціями. Через стрімке зниження інформаційних і комунікаційних витрат для невеликих підприємств з'являється можливість об'єднуватись у мережі зі своїми постачальниками і замовниками. У такий спосіб вони можуть гнучко реагувати на ринкові зміни. Саме швидкість реагування на потреби споживачів, зовнішні та внутрішні потрясіння стає основним критерієм конкурентоспроможності.

Передумови і фактори формування виробничої структури мережевого підприємства можна виокремити, розглянувши теорії постіндустріального суспільства, зокрема:

1. Теорія інформаційного суспільства.

В основу цієї теорії покладено роботу вищезгаданого Д. Белла про постіндустріальне суспільство. Для виявлення передумов і факторів формування виробничої структури мережевого підприємства необхідно виділити три аспекти у творчості Д. Белла:

— акцент на масштабні та безперервні інноваційні розробки;

— увага суспільства зосереджується на підвищенні якості життя;

— відносини в суспільстві являють собою не

"гру з природою", як при попередніх економічних системах, а "гру між людьми".

2. Теорія глобалізації.

Представником даної теорії вважається Е. Гідденс. Свою точку зору вчений формує, виходячи з взаємодії двох діалектичних полюсів — трансформації самовизначення та глобалізації. Як наслідок, він доходить до наступних висновків, що дозволяють виділити передумови і фактори формування виробничої структури мережевого підприємства:

— сучасність характеризується зростаючим ризиком, що викликаний непередбачуваними наслідками дій учасників виробничих відносин, які завдяки глобалізації, мають масштабний характер;

— підвищена рефлексивність суб'єктів сучасного суспільства, котрі самі конструюють свій стиль життя;

— рух до "чистих взаємовідносин" — в процес взаємовідносин вступають заради нього самого, заради того, що кожен може отримати від спілкування з іншим.

3. Критичні теорії.

На думку представника даної теорії А. Турена, особливість постіндустріального суспільства полягає в тому, що воно дозволяє впливати не тільки на споживання, розподіл та організацію праці, а й на цілі виробництва, а також на культурні типи поведінки. Виходячи з цього, вчений робить наступні висновки:

— сучасне суспільство характеризується більшою здібністю до трансформації;

— опір нав'язуванню в суспільстві культурним типам поведінки і прагнення членів суспільства до самобутності;

— сучасне суспільство впливає само на себе.

Враховуючи різноманітність точок зору вчених, які досліджують постіндустріальне суспільство, можна виокремити три спільні риси, на основі яких можна сформулювати передумови та фактори формування виробничої структури мережевого підприємства, зокрема:

— висока динаміка економічних та соціальних процесів у суспільстві, що проявляється в масштабності інновацій, підвищенні ризикованості, трансформації культури. Для підприємства це означає зростання частки нової продукції в обсязі продажів компанії;

— потреба знаходження своєї ідентичності в різному економічному середовищі та її реалізація у повсякденній практиці, про що свідчить рефлексія членів суспільства, опір нав'язуванню культурним типам, а також перенесення акценту на підвищення якості життя. Для підприємства дана передумова означає вибір спе-

ціалізації, враховуючи сферу компетенції;

— зростання масштабу комунікації між членами суспільства, що проявляється в тому, що відносини в суспільстві являють собою "гру між людьми", розвиток "чистих" взаємовідносин та ін. Для підприємства це означає долучення до процесу партнерів по кооперації, укладання двосторонніх угод між учасниками виробничої діяльності та врахування інтересів обох сторін.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що світова економіка перебуває нині у переломній фазі. Діалектика цивілізаційного поступу свідчить, що визначальним фактором, домінантою певної світової цивілізації є спосіб виробництва матеріальних благ, їх модернізація. Сьогодні індустріальна економіка виходить на новий етап розвитку, для якого визначальним є виробництво, обробка і поширення інформації. Дивлячись з якої точки зору аналізується даний процес, доцільно говорити про становлення інформаційної економіки, постіндустріальної чи мережевої.

Комплекс факторів, що привів до утворення сучасних міжфірмових мереж, є досить складним та розгалуженим. Отже, не дивно, що він став предметом активного міждисциплінарного діалогу фахівців різних наукових галузей. Проте лише системний, інтегрований підхід є найбільш продуктивним у його дослідженні. Так, існує ряд наукових теорій, які проливають свою частку світла на природу та причини розвитку мережевої організації бізнесу, зокрема соціологія оперує таким теоріями, як теорія інформаційного суспільства, теорії глобалізації, критичні теорії.

Література:

1. Иноземцев В.А. История и методологические основы постиндустриальной теории. Новая постиндустриальная волна на Западе: онтология. — М.: Academia, 1999. — С. 30—34.
2. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна/ За заг. ред. А.С. Гальчинського, С.В. Львовичкіна, В.П. Семиноженка. — К.: наук. Ін-т страт. досліджень, 2004. — с. 129.
3. Гаташ В. Силіконова Долина? Силіконовий Степ. — Тижневик "Дзеркало тижня". — № 26. 08.07.2006.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура/За ред. И.О. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с. *Стаття надійшла до редакції 14.06.2010 р.*